

sanatorium gepaard is gegaan. Zo wordt verslag gedaan van de diverse werkwijzen, de inbreng van buitenlandse arbeiders en zelfs patiëntendeelname aan de bouw en aanleg van de instellingstuin. Eenzelfde warme belangstelling voor de interactie tussen materiële vormgeving en psychiatrische inzichten spreekt uit de hoofdstukken vier en vijf, die handelen over de tuinarchitectuur en over een bijzonder glas-in-lood raam in het sanatorium. Steeds lukt het de auteurs hun kunsthistorische, architecturale en medisch historische observaties in één pakkend verhaal samen te brengen.

Aangrijpend zijn ook de vele details geknipt uit het dagelijks leven in de instelling, die in hoofdstuk zes aan de orde komen. Er zit de nodige tragiek in kleine zinnen als 'veel bezoek kwam er niet'. Hoewel het boek wat kort blijft over psychiatrisch inhoudelijke zaken en soms de gebruikte bronnen aangaande de tamelijk hardhandige therapieën in die sector bijna klakkeloos overschrijft, worden toch de hoofdlijnen van verandering in psychiatrie voldoende duidelijk. Zo komen de reacties op het naoorlogse streven in de psychiatrische zorg om mensen meer en meer buiten de muren van instellingen te verplegen, hier aardig uit de verf, vanuit het perspectief van één instelling. Het sanatorium verliest in deze ontwikkeling zijn oorspronkelijke functie en wordt eind tachtiger jaren te koop gezet. Hierop heeft Pharma-bioresearch het pand overgenomen. Deze farmaceutische industrie is de sponsor van dit boek en heeft daarmee de wereld ook weer eens een echt goede dienst bewezen.

Godelieve van Heteren

M. L. Waaldijk, *Het Amerika der vrouw. Sekse en geschiedenis van maatschappelijk werk in Nederland en de Verenigde Staten* (dissertatie Rotterdam 1996; Groningen: Wolters-Noordhoff, 343 blz., ISBN 90 01 93000 X).

Bijna twee jaar geleden promoveerde Berteke Waaldijk in Rotterdam op een proefschrift, getiteld *Het Amerika der vrouw*. Deze mysterieuze titel verwijst naar een uitspraak van Alice Salomon — die in 1907 een eerste *Soziale Frauenschule* zou oprichten — waarin het maatschappelijk werk vergeleken werd met 'het Amerika der vrouw': een nieuwe wereld waar vrouwen een toekomst konden opbouwen. Even voor 1900 was er voor velen — mannen én vrouwen — een specifieke relatie tussen maatschappelijk werk en sekse; vooral voor vrouwen bood dit de mogelijkheid voor zichzelf het huiselijk leven te verbinden aan het openbare (zoals Hélène Mercier het zou uitdrukken).

Juist deze relatie heeft Waaldijk als kern gekozen voor haar onderzoek naar de geschiedenis van het maatschappelijk werk in de periode 1890-1950. Daarbij heeft ze drie deelvragen geformuleerd. De eerste handelt over de vraag hoe het opkomende maatschappelijk werk zich legitimeerde, dat wil zeggen hoe het zich voorzag van een lange historische genealogie. Daarmee werd het ook mogelijk om een betekenisvolle plaats voor vrouwen in het openbare leven te claimen. De tweede vraag gaat over de opkomst van de scholen en scholing van maatschappelijk werkers (m/v). Dit is in een professionaliseringsproces uiteraard van groot belang, omdat daarmee een (al dan niet geslaagde) poging werd gedaan om onderscheid te maken tussen wat wel en niet maatschappelijk werk was, de grenzen te trekken tussen sociaal werk en sociale wetenschap, tussen vrijwilligerswerk en betaalde functies, als ook de waarde vastgesteld van theorie en praktijk. In de derde vraag gaat Waaldijk dieper in op de tegenstelling die in analyses van het maatschappelijk werk vaak wordt gesignaleerd, namelijk tussen disciplinerende en verheffende, bevrijdende en sociale controle — vaak gesymboliseerd in de nadruk op individuele liefdadigheid dan wel collectieve sociaal-politieke hervormingen. Om aan diepte te winnen zijn deze drie onderwerpen zowel in Nederland als Amerika onderzocht.

Uit het geheel blijkt dat de vrouwen in Nederland zich aanvankelijk zeer bescheiden opstel-

den. Het kwam er op neer dat zij voorzichtig aandacht vroegen voor een oplossing van de 'eeuwige' tegenstelling tussen verstand en gevoel, met name door een verbinding te leggen tussen directe hulp en structurele verbetering, sociale hulp en sociale politiek. In tegenstelling echter tot de Verenigde Staten werden de opleidingen in Nederland uitsluitend bezocht door vrouwen. En op die scholen werd wel kennis genomen van de sociale wetenschappen, zoals ook aandacht geschonken werd aan sociale wetgeving, maar het hoofdaccent bleef toch liggen op sociale hulp. De professionalisering kwam vooral tot uiting in een stevige zelfreflectie, ook wel aangeduid als een objectivering van het eigen handelen, waardoor min of meer vanzelf een combinatie tot stand kwam van distantie en betrokkenheid. Op grond daarvan werd het ook mogelijk minder neerbuigend en minder bevoogdend over de hulpbehoevenden te spreken. De toepassing vooral van het *social casework* leidde tot het inzicht dat mensen recht hadden op 'maatschappelijke steun zonder evangelisatie', zoals de protestants-christelijke Marie Kamp-huis het zou uitdrukken.

De belangrijkste verdienste van dit boek is het feit dat het sekse-perspectief nadrukkelijk is verbonden aan een professionaliseringsanalyse. Het is alleen dat, zoals wel meer het geval is bij professionaliseringsstudies, de lezer graag nog zoveel meer zou willen weten. Bijvoorbeeld over de persoonlijkheden van de voorvechtsters, die toch een wat vlak reliëf blijven houden. Waarom werd menigeen zo sentimenteel geraakt door Mercier en was iedereen zo bang voor Lekkerkerker? En dan, uiteraard, de nieuwsgierigheid naar de vraag wat dit alles nu betekende in de lastige praktijk: lukte het om evenwichtig om te gaan met de hulpbehoevende medemens? De gegevens van Ali de Regt over woningopzichteressen bijvoorbeeld (in haar proefschrift *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid* uit 1984) suggereren in ieder geval dat vele hulpbehoevenden niet zeer te spreken waren over al het mooie dat een aantal vrouwen op de school voor maatschappelijk werk had geleerd.

P. de Rooy

M. J. G. W. van Daal, A. de Knecht-van Eekelen, *Joannes Juda Groen (1903-1990). Een arts op zoek naar het ware welzijn* (Pantaleon reeks XIV; Rotterdam: Erasmus Publishing, 1994, 240 blz., f52,50, ISBN 90 5235 065 5).

Er zijn geen oninteressante patiënten, hooguit ongeïnteresseerde artsen, is één van de markante uitspraken ontleend aan de protagonist van dit boek. Het initiatief tot een biografie van de arts J. J. Groen valt in principe te loven. Aangezien Groens levensloop het grootste deel van deze eeuw omspant en zijn professionele arbeid zich in belangrijke academische centra heeft afgespeeld zijn zijn wederwaardigheden niet slechts boeiend als persoonlijke geschiedenis, maar vormen ze ook een specifieke afspiegeling van cruciale institutionele en professionele ontwikkelingen in de twintigste-eeuwse Nederlandse geneeskunde. Hoewel de biografen dit algemeen belang expliciet onderkennen, hebben zij zich toch vooral beperkt tot een meer persoonsgerichte aanpak. Zij hebben met name Groens verdiensten als breed georiënteerd internist uitgewerkt, die zijn klinische belangstelling combineerde met een ruime interesse voor klinisch-chemisch, endocrinologisch, gerontologisch en voedingsonderzoek en voor de ontwikkeling van een psychosomatische benadering van ziekten.

De lezer wordt via Groens jeugd en opleiding vóór de oorlog, meegenomen langs een eerste, naoorlogse periode in het Amsterdams Wilhelminagasthuis (1945-1958), een decennium in Israël (1958-1968), en een periode in Leiden waarin hij als buitengewoon hoogleraar in psychobiologie en later als voorzitter van de Stichting interdisciplinair gedragswetenschappelijk onderzoek (SIGO) werkzaam was. Groens joodse diamantbewerkerfamilie met vakbondssympathieën, zijn Amsterdamse studietijd en zijn vroeg onderkende wetenschappelijke interesse passeren zo de revue, evenals de reizen naar Londen en Boston die op zijn studie volg-